

УДК 341.324/438

УТВОРЕННЯ, СТРУКТУРА ТА ПОВНОВАЖЕННЯ НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЙНОЇ ВЛАДИ У ДИСТРИКТІ ГАЛИЧИНА (1941–1944 РОКИ)

Л. Трепак

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,
e-mail: march28d@icloud.com*

Висвітлено процес створення на окупованих Гітлерівським Третім Рейхом українських земель у роки Другої світової війни дистрикту Галичина. Показано жорстоку колоніальну політику німецьких нацистів щодо місцевого українського населення, яке у планах гітлерівців частково мало бути знищене, а інша частина асимільована. На українські землі планували переселити німецьких колоністів, ще більш жорстока нелюдська політика стосувалася європейського населення, яке у планах німецьких нацистів мало бути знищено.

Після початку німецько-радянської війни Східна Галичина як дистрикт Галичина була включена до складу Польського Генерального Губернаторства, до якого входили дистрикти Варшава, Краків, Люблін, Радом. У дистрикті Галичина, як і у інших дистриктах Польського губернаторства, було утворено уряд дистрикту, окружні, повітові, органи влади, органи місцевого самоврядування та відновлено діяльність освітніх закладів, пристосованих до потреб окупантів та ін.

Ключові слова: дистрикт Галичина, Друга світова війна, округи, громади.

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vla.2019.68.125>

Німецько-радянська війна розпочалася 22 червня 1941 року нападом фашистської Німеччини на Радянський Союз. Червона Армія через прорахунки Сталіна та його оточення зазнала тяжких поразок на фронті. Негативну роль відіграли сталінські репресії проти військових, коли було знищено більше 40 тисяч досвідчених маршалів, генералів та старших офіцерів. Після початку радянсько-німецької війни 22 червня 1941 року на основі доповідної записки Народного комісара внутрішніх справ Лаврентія Берія про зменшення в'язнів у тюрмах Західної України, у найжорстокіший спосіб без суду і слідства було вбито у тюрмах Львова, Луцька, Рівного, Станіслава, Тернополя, Дубно, Дрогобича, Самбора, Стрия та інших міст більше 40 тисяч осіб [1, с. 64]. Ними головно були представники інтелігенції, студенти, священики.

Німецький окупаційний режим на завойованих у роки Другої світової війни землях мав певну специфіку залежно від віддаленості від фронту, расових та географічних чинників. В історичній та історико-правовій літературі зазначено наявність чотирьох типів окупаційної влади: 1) Військове правління – вся цивільна і військова влада була у руках військового командування до часу переходу влади до цивільної німецької адміністрації.

2) Протекторат – як автономна одиниця складу Німеччини, внутрішня і зовнішня політика якої визначалася органами влади Третього Рейху. Усі внутрішні справи протекторату вирішував президент, прем'єр-міністр і міністри, які були підпорядковані безпосередньо А. Гітлеру як керівнику фашистської Німеччини.

3) Рейхскомісаріат на чолі з рейхскомісаром, якого наділяли всією повнотою влади і який підлягав безпосередньо А. Гітлерові.

4) Генеральна губернія на чолі з генеральним губернатором, який підпорядковувався також безпосередньо А. Гітлеру [7, с. 30].

Окуповані області СРСР, у тім числі українські землі, були розділені на дві частини – військове управління та цивільну адміністрацію. Цивільна адміністрація підпорядковувалася імперському міністерству у справах окупованих східних областей, яке офіційно почало діяти з 17 липня 1941 року. Військова адміністрація безпосередньо підлягала Головному командуванню сухопутних військ Вермахту (ОКХ) [6, с. 97–100]. Військова адміністрація діяла на основі вказівок керівництва Вермахту від 3 квітня 1941 року. Військову адміністрацію поділяли на райони армії, що склалися з району бойових дій і оперативного тилового району армії, та тилловий район групи армії. Структура військового управління складалася з району бойових дій – оперативний тилловий район армії – тилловий район групи армії. Під час відступу лінії фронту назад оперативні тиллові райони армії і тиллові райони груп частково ліквідовувалися, частково об'єднувалися з районами бойових дій, а частково, відходили до зони цивільного управління. Оперативні тиллові райони армії поділялися на території, якими управляли польові комендатури, до складу яких входили кілька районів, і території, де діяли місцеві (районні) комендатури. Тиллові райони групи армії об'єднували території, якими управляли дивізії охорони тилів і головні польові комендатури, яким підпорядковувалися польові та місцеві комендатури [6, с. 102–111].

Територія Східної Галичини у складі Львівської, Тернопільської, Станіславської (Івано-Франківської) та Дрогобицької областей увійшли до складу дистрикту Галичина від 1 серпня 1941 року. Одночасно того самого дня дистрикт Галичина увійшла до складу Польського Генерального губернаторства на основі декрету Гітлера від 17 та 22 липня 1941 року і включала колишні польські воеводства у складі Другої Речі Посполитої – Львівське, Тернопільське, Станіславське [2]. Офіційними мовами дистрикту Галичина визначали німецьку, але дозволяли використовувати українську та польську. Остаточне включення дистрикту Галичина до складу Польського Генерального губернаторства відбулося 1 листопада 1941 року, коли губернатор дистрикту Галичина Карл Ляц повідомив про ліквідацію митного та поліцейського контролю між дистриктом Галичиною та Генеральним губернаторством. Звернення було опубліковано у місцевій пресі.

Наступним губернатором дистрикту Галичина з березня 1942 року був призначений Отто Вехтер. Одним з основних чинників, який вплинув на включення Галичини до складу Польського Генерального губернаторства, був факт перебування краю протягом 1772–1918 років у складі Австрії та Австро-Угорщини, правонаступником якої себе проголосила гітлерівська Німеччина. Іншою причиною українські, польські та німецькі дослідники називають також економічний чинник і віддаленість від лінії фронту. Окупанти однаково ставилися до українців і поляків і застосовували давній принцип – «поділяй і володарюй». Найбільших страждань, жорстокостей з боку окупантів зазнало єврейське населення Галичини, яке у планах німецьких нацистів, як і євреї інших країн Європи, мало бути повністю знищено. Євреїв насильно було зігнано у спеціальні резервації гетто та у концтабори.

Гетто були в усіх великих містах Галичини – Львові, Станіславі, Тернополі, Дрогобичі та ін. На території Галичини також були утворені концтабори, де знищували противників нацистського режиму, передусім євреї та військовополонені. Найвідомішим був Янівський концтабір біля Львова та Цитадель у Львові. Нацисти знищили більше п'ятисот тисяч галицьких євреїв, які проживали на наших землях протягом багатьох століть. Упродовж усього часу проживання

євреїв у містах і селах Галичини не існувало значних конфліктів між українцями та євреями, а навпаки, вони дуже часто підтримували один одного. Особливо це відбувалося у період Австрії, Австро-Угорщини, Другої Речі Посполитої, коли єврейські та українські політичні партії і громадські організації виступали єдиним фронтом, захищаючи спільні інтереси. Ще більш яскраво ця співпраця проявилася в період ЗУНР, коли галицькі євреї у Тернополі створили Жидівський (єврейський) курінь, який брав участь у польсько-українській війні 1918–1919 років на боці України. У складі Української Галицької Армії також брала участь велика кількість офіцерів єврейського походження [4, с. 33]. Багато українців, незважаючи на загрозу смерті для себе і членів родини, допомагали євреям врятуватися від смерті. Особлива роль належить митрополиту главі Української Греко-Католицької Церкви Андрею Шептицькому. У листі до Гітлера у березні 1943 р. Андрей Шептицький висловив рішучий протест проти геноциду єврейського народу [5, с. 409]. У червні 1942 р. митрополит Андрей звертається до населення з посланням «Не убий», де засуджував участь окремих українців у допомозі гітлерівців під час знищення єврейського населення. Відомо, що за наказом митрополита Шептицького у монастирях і церквах Української Греко-Католицької Церкви було врятовано більше 400 євреїв. Така позиція митрополита Андрея не подобалася Гітлеру, який вимагав його арешту. Щоправда, губернатор дистрикту «Галичина» К. Лящ переконав Гітлера в недоцільності такого кроку, оскільки це могло призвести до незадоволення населення з непередбачуваними наслідками. Наприкінці німецької окупації позиція митрополита Андрея та духовенства до нацистів мала радше ворожий, аніж лояльний та нейтральний характер [5, с. 410]. У Галичині більше 100 українців було розстріляно за допомогу євреям.

Галичина у планах гітлерівського керівництва мала бути заселена німцями, а українці переселені на схід. У промовах керівництва дистрикту Галичина згадували про місцеве населення і дуже рідко вживали назву українці. Отто Вехтер був австрійцем за походженням, а його батько генерал австро-угорської армії воював у роки Першої світової війни в Галичині. Губернатор дистрикту Галичина вважав, що необхідно відновити у Галичині старі австро-німецькі впливи [7, с. 58].

У складі органів влади дистрикту Галичина було багато галицьких німців та австрійців, які вільно володіли українською мовою. Так, А. Бізанц – колишній командир 7-ї Львівської бригади Галицької Армії, Г. Кох – німецький історик і теолог, офіцер Навчальної команди (Генерального штабу) Галицької Армії та ін. [9, с. 324–374]. Греко-католицький священник отець Іван Гриньох у часописі «Ідея і чин» писав «Українці не мали права на Україну, а їхні провідники годилися тільки до шибениці та в'язниці». «Ще не зник з очей жахливий кошмар енкаведизму, а вже встелює рідну землю схиля жертвами найкращих синів України». «Починається період нової окупації. В парі з терором йде нещадна експлуатація України, Галичину – цю важливу частину української землі, насильно і брутально відривають від метрополії та приєднують у вигляді сміхотворного «дистрикту» до великонімецького рейху» [7, с. 35].

Структурно дистрикт «Галичина» поділяли на повіти (крайзе) та округи (бецірки): 1) Бережани (Бережани, Бучач, Підгайці); 2) Городенка (Городенка, Товмач); 3) Городок (Городок, Яворів); 4) Дрогобич (Дрогобич); 5) Золочів (Золочів, Броди, Перемишляни); 6) Калуш (Долина, Калуш); 7) Камінка-Струмилова (Камінка-Струмилова (Камянка-Бузька), Радохів, Сокаль); 8) Коломия (Коломия, Косів, Снятин); 9) Львів – місто (німецька, єврейська, україно-польська дільниці); 10) Львів – повіт (Бібрка, Жовква, Львів – повіт); 11) Рава-Руська (Любачів, Рава-Руська);

12) Самбір (Самбір, Турка); 13) Станіслав (Івано-Франківськ) (Делятин, Надвірна, Рогатин, Станіслав); 14) Судова Вишня (Мостиська, Рудки, Судова Вишня); 15) Стрий (Жидачів, Ходорів, Стрий); 16) Тернопіль (Скалат, Тернопіль, Теребовля, Збараж) [7, с. 43].

У квітні 1942 року в адміністративно-територіальному поділі дистрикту Галичина відбулися зміни: у його складі перебувало 13, а згодом 11 округів (крайсгауптманшафтів): Бережани, Чортків, Дрогобич, Калуш, Львів – повіт, Рава-Руська, Самбір, Станіслав, Стрий, Тернопіль, Золочів. Було ліквідовано округи Городок і Городенка. Населення округу було у межах 120–160 тисяч жителів. Керівництво крайсгауптманшафтами здійснювали крайсгауптмани (окружні старости) за допомогою ландкомісарів (повітові комісари). Округи поділяли на волосні громади, які об'єднували від 5 до 15 сіл (8–16 тисяч мешканців на чолі з волосними старшинами). Очолювали сільські громади громадські голови. Інститут у волосних громад у Галичині не існувало в період Австрії, Австро-Угорщини та Речі Посполитої і з цією метою проводили спеціальні курси. На цих курсах у Львові, Тернополі та Станіславі до серпня 1942 року пройшли підготовку 811 волосних старшин, громадських секретарів [7, с. 44]. 31 липня 1943 року у дистрикті Галичина запроваджували міські та повітові комісаріати: міські – Борислав для округу, Дрогобич, комісаріати Станіслав, Коломия, Чортків, Тернопіль, Бережани, Рава-Руська. Повітові комісаріати для округу Львів – повіт – Жовква, Городок, Судова Вишня, Бірка: для округу Самбір – Турка: для округу Стрий – Ходорів, Сколе, для округу Калуш – Долина, для округу Станіслав – Товмач, Надвірна, для округу Коломия – Городенка, Снятин, Косів, для округу Чортків – Бучач, Борщів, Заліщики, Копичинці, для округу Тернопіль – Теребовля, Скалат, Зборів, Збараж, для округу Золочів – Перемишляни, Броди, для округу Бережани – Рогатин, Підгайці, для округу Камінка-Струмилова – Радехів, Сокаль, для округу Рава-Руська – Любачів [7, с. 44].

У підпорядкуванні губернатора дистрикту «Галичина» були війська «СС, поліцей фюрер та шеф управління губернаторства, якому підпорядковувались адміністративні органи». Шефу управління губернаторства також знаходились президіальне бюро, чиновники управління залізниці, пошти Сходу, відомств та відділі внутрішнього управління, фінансовий, юридичний, господарський, продовольства, сільського господарства, лісового господарства, праці, пропаганди, науки та освіти, будівельний, контролю цін. Апарат крайсгауптманшафтів, управ, безциркові повторювали структуру уряду дистрикту Галичина, але в значно спрощеному вигляді. Кость Паньківський писав «Великонімеччина приділила українські землі для свого життєвого простору – Лебенраум», прирікаючи українство в недалекому майбутньому до загибелі. Сьогодні з німецьких документів бачимо, які були німецькі плани на «одно тисячоліття». Тоді ми тільки зі здивуванням дивилися на те, що творять німці, не розуміючи їхньої поведінки. Але все ж таки якби хтось був нам сказав тоді, що Генеральний губернатор Ганс Франк (1900–1946 роки) людина з правничою освітою, визначний і надійний адвокат у Мюнхені, запише у своєму щоденнику «Раз ми закінчимо переможно війну, то тоді настільки я в тому зацікавлений, вони можуть зробити з поляків і українців січене м'ясо. Ми зможемо робити, що нам подобається» [7, с. 11–12]. Ганс Франк був засуджений до смертної кари Нюрнберзьким трибуналом.

У дистрикті Галичина також існували органи місцевого самоврядування. Вони діяли на основі відповідних норм польського законодавства, що було чинним до початку Другої світової війни. На його основі відбувалося об'єднання терито-

ріальних громад, окрім міських громад. Створювалися сільські громади, а у межах колишніх окружних старостів – об'єднані територіальні громади. До повноважень органів місцевого самоврядування належали освіта, охорона здоров'я, будівництво, утримання шляхів та інші справи місцевого населення. Війтами та (солтисами) сільськими старостами були українці, а у польських населених пунктах – поляки.

З метою підготовки посадових осіб органів місцевого самоврядування було проведено одномісячні курси для навчання війтів, солтисів, громадських секретарів та ін. До початку 1942 року такі курси проводили у Львові, Станіславі, Тернополі. Планувалося відкриття нових курсів у Станіславі 22 січня 1942 року для округу Станіслав, Городенка, Коломия, Калуш. Для округу Тернопіль, Чортків, Золочів, Бережани 2 лютого 1942 року, округу Львів, Камінка-Струмилова, Рава-Руська, Городок, Стрий, Дрогобич, Самбір 9 лютого 1942 року. На такі курси приймали осіб, які закінчили три класи гімназії з досвідом адміністративної роботи та 6 класів гімназії для осіб без досвіду адміністративної роботи. На курсах пройшли перепідготовку 132 – війти, 286 – волосних секретарів та 79 помічників секретарів [7, с. 39]. Там навчали основ німецького державного устрою, муніципального права. Також проводили короткий курс німецької та української мови. Аналогічні органи місцевого самоврядування діяли в інших дистриктах Польського Генерального губернаторства і ним зазвичай були поляки. Так, Кость Паньківський писав «Мала бути українська адміністрація, школа, крамниця, мали мати і збирати аби жити. Отож мала бути і своя адміністрація, яка б боронила перед німцями права українців» [8, с. 11].

У роки німецької окупації на західноукраїнських землях продовжували функціонувати заклади освіти, лікарні, громадський транспорт, велася торгівля, працювали підприємства.

З 1 серпня 1941 року відділ освіти Львівської міської управи став органом освіти в уряді дистрикту «Галичина». Передбачено функціонування українських та польських навчальних закладів. Усе крайове шкільництво підпорядковували головному відділу науки і навчання при уряді генерального губернаторства у Кракові [7, с. 51].

У дистрикті Галичина діяв відділ науки і навчання в уряді дистрикту. Він поділявся на підвідділи народних шкіл, вищих, високих, професійних, фахових та господарських шкіл. У Галичині в 1941–1942 році у Львові було відкрито три нові учительські семінарії, а також у Бучачі та Грубешові Люблінського дистрикту, 1943–1944 – у Перемишлянах та Золочеві. Так само діяло 5 сільськогосподарських шкіл, у яких навчалися 200 учнів, та 71 фахова професійна школа, де навчалися 11 тисяч учнів. На весні 1942 було відкрито медичний, ветеринарний, фармацевтичний інститути, політехнічний інститут у складі п'яти факультетів: будівельний, архітектурний, хімічний, машинобудівельний, електрохімічний та сільськогосподарський інститути. У листопаді 1942 року на базі факультету сільськогосподарського інституту відкрито інститут лісової інспекції. У вигляді державної музичної школи з українською мовою навчання відновили Львівський музичний інститут імені Лисенка, а у 1943 році Державна вища торговельна школа [7, с. 54–55].

У 1942 році в медичному інституті навчалися 722 студенти, у ветеринарному – 260, політехнічному – 400. Українські студенти головно навчалися на 1-2-му курсах, а на старших польські студенти, що було пов'язано із незначною кількістю українських студентів у період II Речі Посполитої [3, с. 100–101].

У Польському Генеральному губернаторстві, до складу якого входили окуповані польські та українські землі (дистрикт Галичина), на відміну від окупованих

Третім Рейхом українських земель (Рейхскомісаріат Україна, зона військової адміністрації), діяла система німецького окупаційного судочинства, до якої входили німецькі (військові, спеціальні, поліцейські, німецькі) та ненімецькі суди для місцевого польського і українського населення. У ненімецьких судах суддями працювали поляки та українці і вони головно розглядали цивільні справи.

Незважаючи на деякі особливості нацистського окупаційного режиму, в дистрикті «Галичина» він функціонував на загальних принципах, визначених керівництвом Третього Рейху для окупованих східних територій. Німецькі окупанти розглядали Галичину як і інші українські землі територією для військової та економічної експансії та поширення життєвого простору й ігноруючи будь-які інтереси місцевого населення.

Список використаних джерел

1. Входування Галичини Північної Буковини та Закарпаття до складу України (1939–1945 рр) / В. Кульчицький, М. Настюк, Б. Тищик, М. Глубіш. – Дрогобич, 1995. – 68 с.
2. Державний архів Львівської області. – Ф 35. – Оп. 5. – Спр. 13. – Арк. 10.
3. Добрянський О. До історії української науки під час Другої Світової війни / О. Добрянський // Український історик. – 1975. – № 41 (2). – С. 100–113.
4. Кобилецький М. Утворення та структура державного апарату ЗУНР / М. Кобилецький. – Львів, 1998. – 60 с.
5. Кучер В. Окупаційний режим в дистрикті Галичина. Україна в Другій Світовій війні : погляд з ХХ століття. Історичні нариси у двох книгах. Книга перша / В. Кучер, Г. Стефанюк. – Київ, 2010. – 738 с.
6. Мюллер Н. Вермахт и оккупация (1941–1944). О роли вермахта и его руководящих органов в осуществлении оккупационного режима на советской территории / Н. Мюллер ; пер. с нем. – Москва, 1974. – 682 с.
7. Офіцинський В. Дистрикт Галичина (1941–1944). Історико-політичний аналіз / В. Офіцинський. – Ужгород, 2002. – 143 с.
8. Панківський К. Роки німецької окупації / К. Панківський. – Нью-Йорк ; Торонто, 1965. – 168 с.
9. Стецишин О. Ландсхехти Галицької Армії / О. Стецишин. – Львів, 2012. – 480 с.

References

1. Kulchyt'skyj, V., Nastiuk, M., Tyschuk, B., Hlubish, M. (1995). *Vkhodzennia Halychyny, Pivnichnoi Bykovyny ta Zakarpattia do skladu Ukrainy (1939–1945)*. Drohobych.
2. Derzhavnyy arkhiv L'vivs'koyi oblasti. – F 35. – Op. 5. – Spr. 13. – Ark. 10.
3. Dobryans'kyu, O. (1975). Do istoriyi ukraiyins'koyi nauky pid chas Druhoyi Svitovoyi viyny. *Ukrayins'kyu istoryk*, 41 (2), 100–113.
4. Kobylets'kyu, M. (1998). *Utvorenniya ta struktura derzhavnoho aparatu ZUNR*. Lvsvy.
5. Kucher, V., Stefanyuk, H. (2010). *Okupatsynnyy rezhym v dystrykti Halychyna. Ukrayina v Druhiy Svitoviy viyni: pohlyad z KHKH stolittya. Istorychni narysy u dvoikh knykh. Knyha persha*. Kyiv.
6. Myuller, N. (1974). *Vermakht y okkupatsyya (1941–1944). O roly vermakhta y eho rukovodyashchyykh orhanov v osushchestvlenyy okupatsyonnoho rezhyma na sovet-skoy terrytoryu: per. s nem.* Moskva.
7. Ofitsyns'kyj, V. (2001). *Dystrykt Halychyna (1941–1944 rr.) istoriko-politychnyj narys*. Uzhhorod.
8. Pankivs'kyu, K. (1965). *Roky nimets'koyi okupatsiyi*. N'yu-York; Toronto.
9. Stetsyshyn, O. (2012). *Landsnekhty Halys't'koyi Armiyi*. Lviv.

**THE CREATION, STRUCTURE AND POWERS
OF THE GERMAN OCCUPYING POWER IN THE DISTRICT
OF GALICIA (1941–1944)**

L. Trepak

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: march28d@icloud.com*

The aggressive policy of Hitler's Germany on the seizure of Polish and Ukrainian lands during the Second World War is analyzed in the article. This policy provided for the elimination of the Polish state, the Soviet Union, and Poles and Ukrainians could be partially destroyed, while others could be assimilated. German colonists could be resettled on the Ukrainian and Polish lands. And even more brutal policy of the Nazis concerned the Jewish population. For the purpose of colonization policy, division of the Polish ones took place and the Polish General Governorship was established, divided into four districts and local authorities subordinated to them. After the beginning of the Soviet-German war on June 22, 1941, the fifth district of Galicia was included into the General Governorship, that included Ukrainian ethnic lands being a part of Lviv, Drohobych, Stanislav (Ivano-Frankivsk) and Ternopil regions of the Ukrainian USSR.

In the Galicia district, as in other districts of the Polish General Governorship, a district government was formed, divided into departments (of justice, internal affairs, finance, etc.), which were headed by district chiefs. The districts were divided into rural communities, uniting from 5 to 15 villages, headed by the rural elders. Rural communities were headed by community leaders. Since July 31, 1943, local and rural commissariats were established in the Galicia district. Like other districts of the Polish General Governorship in Galicia, there were urban and rural self-government bodies operating under the control of the occupation authorities.

The main tasks of the Galicia district authorities were the control over the occupied territory, exploitation of the resources of the region for the needs of Hitler's Germany as well as recruitment of local population for work on the territory of the Third Reich.

Despite certain features of the Nazi occupation regime in the Galicia district, it functioned on the general principles defined by the Third Reich leadership for the occupied eastern territories. German invaders considered Galicia, as well as other Ukrainian lands, as the territories for military economic expansion and the spread of living space, ignoring any interests of the local population.

Keywords: Galicia district, Second World War, counties, communities.

*Стаття: надійшла до редакції 06.02.2019
прийнята до друку 21.05.2019*